

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒՆԵՍԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԲ. ՅԱՐԻ 1898

Տարեկան 10 ֆր. տևիկ — 4 դր.:
 Հեղատվանոց՝ 6 ֆր. տևիկ — 2 դր. 50 կ.:
 Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կոպ.:

ԹԻՒ 4, ԱՊՐԻՒ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԻՆՁՈՒՍՐԱՆԱԿԱՆ

ԵՆԻՈՒԿՈՅ ՀԱՅՈՑ ԳՆԱԶԱՐԱՐՈՒՄԸ

Մայանի է թէ համեմատական լեզուագիտութիւնը՝ որ այսօրուան նշանաւոր գիտութիւններէն մին է, անհոն կարեւորութիւն կ'ընծայէ իւրաքանչիւր լեզուի գաւառաբարբառներու ուսումնասիրութեան: Այդ գաւառաբարբառներու մէջ շատ անգամ պահուած են բառեր, ոճեր, հնչման մասնաւորութիւններ, յատուկ ասացուածներ, առածներ, զրոյցներ, որոնք անգին գանձեր են լեզուագիտական եւ ազգագրական տեսակետով լեզուաբան գիտնականներու համար: Նոյն իսկ գաւառաբարբառներու բոլոր աղաւաղումները՝ զորս սովորութիւն է այնչափ արհամարհանօք նկատել, նոյն-

ճիշ

չափ մեծ բանասիրական արժէք ունին, զոր ձեռնհաս անձեր միայն կարող են գնահատել եւ անոնցմէ ըստ արժանւոյն օգտուիլ: Բայց մեզի համար մեր հայ գաւառաբարբառներու ուսումնասիրութիւնն ուրիշ կերպով ալ շահեկանութիւն ունի: Մեր արդի գրականութիւնը դեռ այնպիսի վիճակի մէջ է, որ չենք կրնար համարիլ թէ կատարելագործեալ գրականութիւն մըն է: Հիմնական աշխարհաբարձ որով կը գրենք մենք, արեւմտեան Հայերս, իր նախնական նիւթը գրելով ամբողջովին առած է Կ.Պոլսոյ մէջ խօսուած հայերէնէն, եւ քնչաւի ալ յառաջագիմութիւն ըրած ըլլայ գրագետներու շնորհիւ, անշուշտ չկայ մէկը՝ որ խոստովանի, թէ տակաւին շատ ու շատ թերութիւններ ունի, թէ վերջնական ու միօրինակ ձեռ. մը առած չէ. եւ թէ մասնաւոր դեռ կատարելագետ ենթակայ է տիրող աղբիւրցութիւններու եւ կրցած չէ ստանալ զուտ բնատուրմիկ եւ սկզբնատիպ անկախ նկարագիր մը: Այս տեսակետով հայ գաւառաբարբառներու ծանօթութիւնն եւ ուսումնասիրութիւնը մեծ օգնութիւն կրնայ ընծայել մեր գրականութեան ճիշտացմանն ու զարգացմանը: Գաւառաբարբառներու մէջ կը բովանդակուին հայերէնի սեպհական ճիւտարներն, որոնց գոյութեան վրայ իսկ գաղափար չունին մեր գրողներէ շատերը: Երբեմն գաւառացի քննադատիկ գրողներու՝ գաւառական սիրուն եւ ընտանի բացատրութիւններով եւ գոհար բառերով զարգարուած գրուածքները

մարդը դրած՝ երկի մարդն աւել աւել է: Ասանկ՝ ես պիտ' աւելմ, դուն պիտ' աւելն ըսելով աւելը իրաւունքն ձեռքէ քաշքշուկն առնենք: Նարը անդինն նստած տեղէն ինչ ըսէ նէ աղէկ: — Ճանրմ, ինչու կուի կ'անէք կոր, ոսոր մէկերնիդ աւելցէք, վաղն ալ մէկաւնիդ...:

ԳԵՂ ԳՊԱՂՈՒՆՔ

Իրիկուանը մէկը զարկալ հաւոր՝ պապուկ մը կ'երթայ այս մը դուռը կը դէնէ: Դուռը կը բանան: Պապուկը՝ կ'ըսէ քի — Ես զարկալ էմ, ինչ կ'ընայ, ինձի առ գիշեր ներս առէք, թէք ակոռին քեզէն տեղ մը տուէք, պառկիմ: Ցանը մարդիկն ալ զրան խղճալով ներս կ'առնեն պապուկը, կը տանին օտան կը նստցնեն: Ցանը աղաքը կը ժողովուն մարդուն զօլոր: — Պապուկ, պապուկ, ինչ կ'ընայ, մեզի հէքիեաթ մը ըսէ տէ մտիկ անիդ, կ'ըսեն: Պապուկն ալ — Ես հէքիեաթ մէքիեաթ չեմ գիտեր, կ'ըսէ: Տղաքը նորէն կ'աղաչնա պապուկին, կ'ըսէ ինչեղ հէքիեաթ մը ըսէ: Պապուկն ալ ճարը հասած՝ ինչ ըսիմ տէյի մտածելով աչքերը շուր գին պտացնելու տանիք՝ կը նէյի, քի պատը վիզ մը օսկի կախուած է, ըռփօն՝ ալ նորուկ կարմիր բապուճ՝ մը կայ: Մէրնալ ակոռէն շորի մը խրխնջուռ ձանը կը լսէ: Ան տանը պապուկը աղաքը դառնալով՝ — Ես հէքիեաթ մէքիեաթ չեմ գիտեր բմն՝ ձեզի բան մը ըսիմ տէ գիտցուց, կ'ըսէ: Կատին ճընրիլիկը ծոցիկն, ըռփօն կարմուկը ատիկն, ակոռին քարտուկը տկուկն, վանկուց՝ պապուկը մը կը գտնէր...: Տղաքը պապուկին հէքիեաթին միայք չի հասկնալով՝ նորէն նորէն ըսել կու տուն ու շատ կը խնդայ: Ասանկով գիշեր կ'ընայ, ամենքն ալ կը պառկին կը քնանան: Վանկուց կ'ըմբռնան կ'ելլեն, պապուկ կը փնտռեն, պապուկ չի կայ, գնացեր է: Պատը կը նէյին քի օսկին ալ չի կայ, ըռփը կը նէյին քի բապուճն ալ չի կայ: Մէրնալ ակոռը կ'երթած կը նէյին քի շորին ալ չի կայ...: Մէր տա պապուկը խաբէբայ գող մըն է եղեր: Գիշերանց օսկին, փապուճը, շորին առեր փախեր է: Ան վախելով կը հասկնայ քի իրիկուան ըսած հէքիեաթին միտքն ալ ագի է եղեր:

ՄԵՆԷՆ ԳԻՆԵՆ ԴՈՐՈՒՆ

Մարդուն մէկը մեռնելէն շատ վախնալով՝ մեռնել չեղած քաղաք փնտռելու կ'ելլէ քի անտեղ կենայ տէ չի մեռնի: Քաղաքը քաղաք շատ տեղեր պորտուէն վերջ՝ քաղաք մը կը հասնի քի ագ տեղը հեռ ժողովունը՝ ըստածը չի կայ: Քանի մը մարդու կը հարցնէ քի — Աս տեղ մարդ չի մը մեռնիր, ինչու մեռնելուց չունիք: Մեռնը ալ կ'ըսեն քի — Աստեղ մեռնելն ինչ է, մեռնելնոց

ինչ է չենը գիտեր: — Եյ, աստեղ մարդիկը մինչի վերջը կ'աղաքն մը, — Զէ մարդու մը վառնէ՝ լմնացան պէս սի գիմնոց լեռանը էտեւէն ձան սի մարդը անտեղի կը կանչէ, անի ալ կ'ելլէ կ'երթայ, ալ մէրնալ չի գար, — Եյ, ադ մարդը չ'երթայ նէ դու՝ մը կայ մը, — Զի կայ բմնա՝ անպատճառ կ'երթայ, — Աստեղ էնէ ասկի աղէկ տեղ չ'ըլլար, ես ֆէս՝ կը կենամ, կանչեն ալ նէ չեմ երթայ: Ասանկով մարդը փնտռած տեղս գտայ տէյի ադ քաղաքը կը կենայ: Զատ ժամանակ անցնելէն վերջ՝ աւուրը մէկը մարդը պէռպէսին խանութը նստած՝ թրալ ընդունու տանը՝ մէքիեաթ լեռանը էտեւէն իր անուր տալով ձան մը գնէրը կը կանչէ — Էկն, Էկն, Էկն, բեռնով: Մարդը ցատկածին պէս երթալու կ'ընայ: Պէռպէսը կ'ըսէ քի — Ճանրմ, դուն կանչեն ալ նէ չեմ երթար կ'ըսէր կոր, ինչու ցատկեցիր, — Երթամ տէ նորէն կու գամ, կ'ըսէ մարդը, — Հեռ չէ նէ թրալը լմնցիր տէ վերջը գնա, — Զէ, երթմով տէ հիմա կու գամ: Ասանկ ըսելով մարդը թրալը քեւէք՝ կը ձգէ, կ'ելլէ, կ'երթայ... տահա պիտի գայ...:

* * *

Մեր բառացուցան սկսելէ առաջ՝ աւելորդ չենք համարիր քանի մը ծանօթութիւններ ալ տայ:

Պէտք է գիտնալ թէ մեր առաջիկայ բառացանկին մէջ ամիտիած ենք Եւգովիոյ գաւառաբարառին մէջ գործածական բոլոր հայերէն գաւառական — ռամկական բառերը, կարելի եղածին չափ ճշգրտով նաեւ անոնց կազմութիւնն ու ստուգաբանութիւնը, բայց չենք պնդեր անշուշտ թէ ալոնք միայն Եւգովիոյ յատուկ բառեր են, քանզի անոնցմէ շատերն ուրիշ գաւառաբարառներու մէջ ալ գործածական են, եւ նոյն իսկ նաեւ բառեր՝ որ ժամանակէ մը ի վեր գրականութեան անցած են գրական բառեր դառնալ սկսած են: Իսկ մեր բառացուցակէն դուրս ձգած ենք թրքերենէ եկածուս եւ առաւել կամ նուազ հայացած բոլոր բառերը: Նոյն քանի մը կատարակապէս հայացած ձեւերէ՝ սոյնպէս յիշած չենք հայերէն բառերու ժողովրդեան բերնին մէջ աղաւաղեալ ձեւերը (օր. հոպիւս — հոպիւս = գոգոսիլ): Ցաւերու հնչման փոփոխութեան վրայ առանձին գրուի մը կը գնենք Զոյնփոխութիւն վեր:

- 1 Աւելորդ:
- 2 Երբ մարդը կ'ըսեն պապուկ:
- 3 Ուղապատու:
- 4 Բարձր դարակ:
- 5 Գնանց հողաթափ:
- 6 Առաւառ:
- 7 Գերեզմանատուն:

- 1 Կենաց պայմանաժամ:
- 2 Ստիպում:
- 3 Հոս:
- 4 Կնտուս:
- 5 Սոս մանրավէպ հաւանաբար արտաքական ծառայող ունի, ինչու որ ճակատագրականութիւն (Ֆուրիբ, ցոփիբ) կը ըսէր, որ իսլամական կրօնքի զիջումը փարգապետութիւններէն է:

նագրով, ուր տեղ կը յիշենք նաեւ այս կարգի բառերէն մէկ քանին: Բառացուցական գուրտ թողած ենք ուրիշ կարգ մը բառեր կամ ձեւեր ալ՝ որոնք թէպէտ եւ հայերէն են, բայց ռամկական չեն, այլ գրաբարի յատուկ, թէպէտեւ կարի նորանշան եւ զարմանալի է որ գրաբարի յատուկ այդպիսի ձեւերու հետքեր դեռ գտնուին գաւառներու մէջ: Օրինակի համար՝ յափ իջնափէլ ձեւը գործածական է Եւգոփացոց բերին մէջ իր ճիշդ նշանակութեամբ, թէպէտեւ եթէ հարցնես՝ եւ ոչ մէկը գիտէ այդ ձեւը կազմող մի եւ իջնափէլ բառերու բառական նշանակութիւնը:

Պէտք չէ զարմանալ՝ եթէ մեր բառացանկին մէջ տեսնուին հասարակօրէն գործածուած եւ ծանօթ կարգ մը բառեր, որոնք թէպէտեւ ըստ ինքեան ռամկական բառ չեն, բայց ժողովուրդը սովորականէն տարբեր առումով մը կը գործածէ զանոնք: Նոյն իսկ մեր ներկայ աշխարհաբար գրականութեան մէջ կան գործածական բառեր, որոնք իրենց բուն նշանակութիւնը կորսնցուցած եւ տարբեր նշանակութիւն մը ստացած են: Օրինակի համար փոփէլ բառը, որ փոփփէլին ամփոփեալն է, աշխարհաբարի մէջ շահէ նշանակութեամբ կը գործածուի, մինչդեռ այդ բառին բուն նշանակութիւնն է աշխարհ, յափէլ: Արդհետեւ շահիք աշխատելով կ'ըլլայ, յայտնի կ'երեւի թէ արդիւնքը պատշառին տեղ անցած է այդ բառին նշանակութեան մէջ:

Բառերու նշանակութիւններն աշխատած ենք կարելի եղածին չափ ճշգրտութեամբ տալ, համաձայն ժողովրդեան ըմբռնման, եւ սակայն պէտք է խոստովանիլ թէ գաւառական բառերը շատ անգամ այնչափ մանաւոր եւ նուրբ առումներ ունին որ դժուար կ'ըլլայ լիովին բացատրել: Սա ալ ըսելն որ մեր բառացուցակին մէջ յիշուած բառերն շատերն ունին բարդութիւններ եւ անանցումներ ալ, զորս աւելորդ համարած ենք մի առ մի յիշել: Իսկ Եւգոփոյ բարբառին հնչումներու մանաւորութիւնները զգալի պատկերացնելու համար խօսինք նախ Եւգոփոյ բարբառին յայնքիտալիէս վրայ:

1. Չայնագիտութիւն:

Եւգոփոյ գաւառաբարբառին մէջ, իւրաքանչիւր տառ կամ ձայն (ձայնաւոր, երկբարբառ, բաղաձայն) ունի ընդհանուր հնչում մը՝ որ այն առանց սովորական հնչումն է, ունի նաեւ մանաւոր արտադրի հնչումներ՝ որոնք այն տառին

սովորական հնչման կրած փոփոխութիւնները կը ներկայացընեն: Ցառերը կամ ձայները՝ այս բարբառին սովորական արտասանութեան մէջ, կամ հաւատարմօրէն պահած են իրենց նախնական բնիկ ձայնը, կամ եմթարկուած են ընդհանուր ձայնափոխութեան մը: Այսպէս օրինակի համար է ձայնաւորն՝ որ մէկ քանի գաւառներու մէջ իր բուն հնչումը պահած է եւ յայտնապէս կը զանազանուի ձայնէն, Եւգոփոյ բարբառին մէջ գրեթէ բոլորովին կը շփոթուի Ե-ի հետ, ըլլայ բառերու սկիզբը, ըլլայ մէջտեղը, զոր օրինակ՝ երկէտ, երկէ, երէտ, եփէլ, եկոյ եւն եւն կ'արտասանուին երկէտ, երկէ, երէտ, եփէլ, եկոյ եւն: Ընդհակառակն ձայնաւորը Եւգոփոյ բարբառին մէջ պահած է շատ անգամ օ-է կամ ի-է զանազանաող մանաւոր տեսակ երբայց օ-ի հնչումը, որուն վրայ դժուար է ուրիշ տարեցող զաղափար մը տալ, եւ որ կը թուի ըլլալ նոյն ձայնաւորին նախնական բնիկ ձայնը, զոր օրինակ՝ օտի, հոտ, օքի, օրք, օոպ, օքք, շոքտ եւն եւն բառերը կ'արտասանուին մտաւորապէս իրրեւ օտիք, հոտք, օքք, օրք, օոպ, օքք, օոքք, շոքտք եւն:

Եւգոփոյ բարբառին մէջ ա, է, ր, ծ, ֆ նուրբ բաղաձայններն արեւմտեան Հայոց ընդհանուր արտասանութեան համաձայն ք, ք, ք, յ, ֆ միջակերպուած ձայներն առած են: Այսպէս՝ դոպիք, դոպիք, ծոպիք, ծոպիք, ինչի եւն բառերը կը հնչուին badger, dobrag, djarag, gdzig եւն: Իսկ ֆ, ք, ք, յ, ֆ թաւերուն ձայներն ալ շփոթուած են նուրբերուն հետ եւ կը հնչուին պարզապէս իրրեւ ք, ք, ք, ք, ք, որով բաղաձայններու այս երրեակը աստիճանաւորումը (նուրբ, միջակ, թաւ) երկեակի վերածուած է: Միայն ք, ք, ք, յ, ֆ ձայները Եւգոփոյ բարբառին մէջ տակաւին կարծես թէ աստիճան մը կը պահեն իրենց նախնական հարազատ հնչումը, համաձայն արեւելեան Հայոց արտասանութեան, մանաւանդ երբ սկզբնատառն ըլլան բառերու: Այսպէս քան, քոքքոք, քիք, քիքք, դոք, դոքք, քի, յի, դոք, ընդ, ընդ եւն եւն բառերը կը հնչուին ban, bambasank, ged, ganged, dour, dandagh, dzi, dzoug, dandz, djour djndjotz եւն: Բայց գիտելի է որ այս միջակներն

Եւգոփոյ գաւառաբարբառին մէջ, իւրաքանչիւր տառ կամ ձայն (ձայնաւոր, երկբարբառ, բաղաձայն) ունի ընդհանուր հնչում մը՝ որ այն առանց սովորական հնչումն է, ունի նաեւ մանաւոր արտադրի հնչումներ՝ որոնք այն տառին

Եւգոփոյ գաւառաբարբառին մէջ, իւրաքանչիւր տառ կամ ձայն (ձայնաւոր, երկբարբառ, բաղաձայն) ունի ընդհանուր հնչում մը՝ որ այն առանց սովորական հնչումն է, ունի նաեւ մանաւոր արտադրի հնչումներ՝ որոնք այն տառին

ալ հետզհետե ընդհանուր ձայնափոփոխութիւն մը կրե՞լու վրայ են փոխանակուելով պ, է, որ, ծ, ֆ = p, k, t եւն ձայներուն հետ, ինչ որ արդէն իսկ կը նշմարուի կարգ մը բառերու հնչման մէջ, որպիսիք են՝ օրինակի համար, հոֆֆ, էֆֆեր, ֆոֆֆֆ, յէֆֆ, զֆֆ եւն, որոնք կը հնչուին hoki, kischer, tatar, tzkel, atchogh եւն եւն:

Ի ստորեւ կը նշանակենք թէ իւրաքանչիւր տառ սովորաբար ինչ ձայն ունի Եւրոպիայ բարբառին մէջ:

Ա կը հնչուի ա	Մ կը հնչուի մ
Բ " " " Ե	Յ բնաւ չի հնչուիր
Գ " " " Զ	Ն կը հնչուի ն
Դ " " " Ը	Շ " " " Շ
Ե " " " Է	Ո " " " Ո
Զ " " " Զ	Պ " " " Պ
Է " " " Է	Ղ " " " Ղ
Ը " " " Ը	Ջ " " " Ջ
Թ " " " Թ	Լ " " " Լ
Դ " " " Դ	Լ " " " Լ
Ի " " " Ի	Ս " " " Ս
Լ " " " Լ	Տ " " " Տ
Ն " " " Ն	Ր " " " Ր
Շ " " " Շ	Յ " " " Յ
Չ " " " Չ	Խ " " " Խ
Ջ " " " Ջ	Փ " " " Փ
Ղ " " " Ղ	Ք " " " Ք
Ջ " " " Ջ	Օ " " " Օ

Երկարբառներու սովորական հնչումներն են:

Այ = ա. զոր օր. հոբ (= հայր), մոբ (= մայր), երէն (= երկայն), յոն (= ձայն), ալ (= այլ) եւն:

Ա = ա. զոր օր. պոռալ (= պառաւ), պոռալ (= աւետիս), հոռալ (= հաւատք) եւն:

Ե = ե. զ. օր. լոռալ (= վառեակ), իրէլ (= կորեակ), վրա (= լեւրդ), ցրէն (= ցորեան), մոռալալ, մոռալալն եւն (= մարկոսեան) եւն:

Ե = ե. զ. օր. երէլ (= ետեւ), ելա (= եւա), ելալ (= սեւեռք) եւն:

Ի = ա. զ. օր. արալ (= արիւն), ալալ (= ալիւր), ալալալ (= աղբիւր), յոն (= ձիւն) եւն:

Ի = ե. զ. օր. հիլալ (= հիւանդ), պոռալ (= պառաւ) եւն:

Ոյ = ա. զ. օր. ութ (= ութ), իւլա (= թոյլ), լուս (= լոյս), ֆոն (= գոյն) եւն:

1 Զոր օրինակ. առաւ (= յառաւ), ինն (= յինն), ալալ (= յալալ), իւլա (= յիւլա), ֆոն (= ֆոն) եւն:

2 Գիտէ՛ք բառին, եւ առինքն վերջաւորող բառերով տեսանք, ապա հարցնենք մէկ (օր. Կիւլալալ եւն): Ի = երկարբառը գրեթէ անփոփոխ կը հնչուի իսկ:

Ո = ա. (անփոփոխ):

Ասոնք Եւրոպիայ բարբառին սովորական եւ ընդհանուր հնչումներն են, բայց կան կարգ մը բառեր՝ որոնք անսովոր ձայնական փոփոխութիւններու ենթակայ եղած են: Այս փոփոխութիւններն ալ կը նշանակենք ի ստորեւ:

Չայնա-թիբեթ-յոն-թիբեթ-նիւնբը:

ա = է (բայ), է, բ, է. — զ. օր. զէնել (= զարնել), վրալ (= վարպետ), իննել (= նայիլ), երէլ (= առաւ). — երբ (= յարդ), իննել (յարդել). — բել (= ասել), իննել (= անկանիլ). — օի, օի, իննել (= սա, դա, նա), իննել (= յատակել):

Ե = ա, է (բայ), է. — զ. օր. օիբոբ (= եղբայր). — երբ (= երբ), իննել (= ձեռք). — իննել (= երբ), իննել, օիբոբ, օիբոբ եւն (= առաւ, խմեմ, սիրեմ եւն):

է = է. — զ. օր. օիբոբ, օիբոբ, օիբոբ (= ասկէ, աղկէ, անկէ):

բ = է. — զ. օր. օիբոբ (= յարաւակ), օիբոբ (= զբոս), իննել (= կը շին), իննել (= կը շինալ):

ի = է, բ. — զ. օր. իննել (= կշիւ), իննել (= իննել), իննել (= իսկալի):

ա = է, Է, Ե, ա. — զ. օր. ֆիբ, ֆիբ (= հոս, հոգ, հոն), ֆիբ (= օվ), ֆիբ (= ուր). — ֆիբ (= օվի), ֆիբ (= օվի), ֆիբ (= օվի), ֆիբ (= օվի). — ֆիբ (= ֆիբ):

Երբ-թիբեթ-յոն-թիբեթ-նիւնբը:

այ = է. — զ. օր. երէլ (= այգի), երէլ (= այրիլ), երէլ (= այր-իլ), իննել (= ձայնել):

իւ = է, է. — զ. օր. ելալ (= իւլ), ֆիբ (= իւլ). — էր (= իւր), ֆիբ (= յառաւել), իննել (= ներգրեմ) եւ այսպէս՝ բոլոր ֆիբ-ն վերջաւորող բառերը:

ու = ա. — զ. օր. ֆիբ (= գլուխ), ֆիբ (= փշուր), ֆիբ (= կտոր):

Թիբեթ-յոն-թիբեթ-նիւնբը:

գ = զ. — զ. օր. իննել (= լոգանալ):

գ = ֆ. — զ. օր. ֆիբ-նիւնբը (= գոգոն-հիլ):

հիլ:

1 Այ երկարբառին Ե-ի անփոփոխ ընդհանուր է քանի մը գաւառաբարբառներու, օրինակի համար Միջ բարբառին մէջ, բայց Եւրոպիայ բարբառին մէջ փոփոխ ընդհանուր քանի բառերուն յատուկ է:

ԱԽԼԱՆԻՔ (աղե-անք). — Գունեքու վրայ կախուած շղթայաձև երկաթ, որ դուռը աղեկու կը ծառայէ:

ԱՆԾԱՆ. — Հաս Տաւիկի՞ն ածող (Հաւ):

ԱՊԻՌ-ՀԱՏԻՎ. — Երախաներն երբ անգտանգ ակույց կը հանեն՝ սովորութիւնն կայ որ մայրերը հատիկ (ցորեն) խաշեն, եւ աղեկաններն ու դրացիներն հրաւիրելով՝ միասին ճաշակեն, ատոր կ'ըսուի — Կէ-կադի:

ԱՂԲՐԱՎ (աղբեր-ակ). — Աշքին այն անկիւնը, ուրկէ արցունքը կը հոսի:

ԱՃԵՎԱՌԻՆ. — Եփելով շատ առանալու, աճելու յատկութիւն ունեցող (ցորեն եւ այլ արմիք):

ԱՃԻՅԵԼ (ամառ-ել). — 1. Լուացքի տոնն ծեր-մակեղէնը երկու բուռնցքի մէջ առնելով շփել. (Թըք. չէիկէփ): 2. Նոյն ձեւով բան մը խառնշովել, տանիւ վրայ ընել:

ԱՄԲԲՏԱՆ (ամբարտաւան). — Կոշտ, անկիրթ, ԱՄԻՆԵԼ (աման-ել). — 1. Բան մը ամանի մէջ դնել, տեղաւարել. 2. Որ եւ է գործ մը կարգադրել. օրինակ համար՝ կ'ըսուի՝ մէք մի անշղիկ ալ ամենի... (== ամուսնացնել):

ԱՄՊԱՎԱՐԻՎ. — Ամայի, անմարդաբանի:

ԱՅՆԵԼԵՑ. — Անեղեկութիւն:

ԱՆԻՆԵԼ (այն-գէն). — Հանդերձեալ աշխարհք, ԱՆԵԼ. — Տեսակ մը տափակ, կտր հաց զոր աղաց համար կ'եփեն տունները փուռերու մէջ:

ԱՆԺՈՒՐ. — Իւզը խիտ քիչ կամ բնու իւզ չուռնեցող (կերակուր). Թըք. եւփ:

ԱՆՃԻՎԵԼ (ան-ճար-ակ-ել). — Գործի մը մէջ բարոյն տկարանալ, անհարկ մնալ:

ԱՆՏԱՅԵԼ կամ ԱՆՏԱՅՈՒՐԵԼ. — Ըմբռնել, հառկեալ:

ԱՇԽԵԼ. — Կերակուրի մը թթիւիլը:

ԱՉԲ-ԿԱՊՈՒԿ. — Մանկական խաղ, զոր տղաք կը խաղան իրենցմէ մէկուն աչքը կապելով՝ եւ թող տալով որ զերկնք գտնէ:

ԱՊԻՐՄ-ՄԵՌՆԻՄ. — Երկցուկի ծաղիկը՝ որուն շուրջ պսակաձեւ շարուած ձերմակ թերթիկները՝ «պարիմ, մուսիմ»՝ ըսելով հեռոյցնակի վրայն են: Եթէ վերջին թերթը՝ «պարիմ» չի հանդիպի՝ նշան է թէ վերջնող մարդը շատ պիտի ապրի, իսկ եթէ՝ «մուսիմ» չի հանդիպի՝ շուտ պիտի մեռնի:

ԱՊԲՏԱՊՈՒԼ. — Հաղիւ կեանքի անհրաժեշտ պէտքերն հոգալով ապրիլ. Թըք. Գարշափ:

ԱՂԱՎԻՆ. — Խիտապիւր, մտերմ (բարեկամ), զոր մէջ կը սիրէ իր աշքին պէս:

ԱՊԲՈՒ (ապուր-ցու). — Երկանքով մանրուած ցորեն, որով ապուր կ'եփեն. Թըք. եւսմա:

ԱՊՈԼԵԼ. — Ջրի մը ընթացքը բանալ. Թըք. (ուս) օւլմփ:

ԱՌՈՒ. — Կանանց դիւան մազը դէպի երկու կողմերը սանաբելու պարագային մէջ՝ գլխուն ճիշդ մէջտեղը յառաջ եկած առուակաձեւ բաժանման դիժը: Այս կերպ սանաբելուն կ'ըսեն «առաւ բանալ»:

ԱՍԻՆԵԼ (սյս-գէն). — Այս աշխարհքը. հակա-գործը՝ «անգէն», ինչ:

ԱՐԻՆԻՍԻՄ. — Արեւաբբու:

ԱՐԻՆՏԵՐ. — Մարդապան:

ԱՐԵԻՅԵԼ. — Արեւը հանել, արեւի տակ դնել:

ԱՐՍԻԼ. — Յամառելով հակառակել:

ԱՐՑՈՒՆԲԵԼ. — 1. Աշքին ջրաբով ցուրտէն, փոշէն կամ հիւսնդութենէ: 2. Մարմնի մը ճնշման տակ կաթիլ կաթիլ ջուր դուրս տալ:

ԱՐՈՒՐԲ. — Գործը, արտը:

ԱՓՈՏԵԼ (ափ-ուս-ել). — Ճանկել, բան մը վայրենորեն խառնշովել:

ԱՔԱՐԵԼ. — Ատել, նստաւել:

Բ.

ԲԱՂԱՐՁ. — Թատկապէս պատրաստուած նկատակ, զոր հարսանեկան հարսին հետ մանչուած կողմէն աղջկան տունը կը զրկեն:

ԲԱՆԹՈՂ. — Գործադուլ:

ԲԱՆԼԱԹ. — Գործադուլ:

ԲԱՆՏՈՒՆ. — Տուններու բակին վրայ մանաւոր տեղ մը, որ տնակա գործերու, օր. լուացքի, հաց եփելու եւն. յատկացուած է:

ԲԱՐԱԿԱՑԱԼ. — Հիւրավար, ծիրակաւ արտ:

ԲԱՐՈՒ. — Հնձանի թով հողին մէջ զետեղուած կարաս, ուր կը վազէ հնձանին մէջ կտկուած խաղողին քաղցուն (շէր):

ԲԼԻՎ. — Սատանին երկու աղբիկներէն մին որ միւս քորն լցնին հետ գծիկներն դուռը կը պահպանէ, կ'ըսեն: Որ եւ է ինքզնի մը մէջ երբ երկու անձեր զանաւան իմա երկու պարագաներ ներկայանան, մին քան զմիւս յոռի, որոյցմէ ոչ մէկը կարելի չըլլայ նախընտրել. կ'ըսուի՝ «նալլէթ» (== լալլի) որդիկն ալ, բլրիկին ալ: որ ժողովրդային ստացուած մը դարձած է:

ԲԱՂՈՒ-ԹԱՅՈՒՐԵԼ. — Վհուկ, կախաղ, շարախու կին: «Բըուկ թոյնել» կ'ըսուի երբ խումբ մը կիներ մէկտեղ հաւաքուելով՝ բամբասանքներ եւ շարախուսութիւններ կ'ընեն: Միջին դարու աղիտութեան ժամանակները՝ երբ Եւրոպայի մէջ կախաղութիւնը ծառայած էր, մարդիկ անանի կը հաւատային՝ թէ կան կախաղներ, որոնք աստուային հետ հաղորդակցութիւն ունին եւ գիշերները աւելնելու վրայ հեծած՝ օդին մէջէն սուրբայով զիւայ ցայգածովքներուն (sabbat) կ'երթան: Եւրոպայի կախաղներու աւել կ'երեւի թէ մեր մէջ քչեւէ եղած է, եւ անկէ ծագումն առած են «բըուկ թոյնել, բըուկ թոյնող» եւն՝ աստացումները:

ԲՈՒՆԱԼ. — Բազմանք մը զգալ. օր. կ'ըսուի. «արտէս բունաց որ քեզի նուէր մը տամ»:

ԲՈՒՆԱԼԻ (բոյն-կալ). — Տեղ մը դրուած մնաւ նստը հաւիկի, որուն վրայ կը նստի հարաւ ածելու համար:

ԲԻՐՈՒՐԻԼ (բիւ-ուրել). — 1. Բրով դնել:

2. Մեկուն մը դէմ շափառաց արտաճելով հա-

¹ Այսպէս բառին բուն նշանակու թիւնը յայտնի է՝ որ տարբեր է, բայց Եւրոպայի վրէջ նշանակուած առումով կը գործածեն այդ բառը: Այս կարգի բառերու գեա շատ պիտի հանդիպին, ինչպէս որ յիշած ենք վերջ:

կառակիլ, պայքարիլ. ընդհանրապէս «սրտ-
րիւն» բային հետ կը գործածուի, եւ կ'ըսուի
որ. «ինձի գէտ» սրտաժը բերա՞ծ է...»
ԲՕՀԲԵԼ. — Սուրճ, սիսեռ եւ այլ նմանօրինակ
բաներ տապակի մէջ խաշիւն:

Գ.

ԳՆՆԻԼ. — Սաստիկ զգուանք, նողկանք զգալ:
ԳԶՈՒԼՏՈՒԼ («Գղել» բային փոխադարձ ձեւը, որ-
պիսին է «սիրուբալի, կուտբալի» եւն ձեւերը)
— Իրարու հետ ձեծեծուիլ. թրք. բոշաշմաւ:
ԳՆՈՒԶ (Գին-ոջ). — Թանգագինը:
ԳՆՏԵԼ (Գունտ-ել). — Գնառածէ շինել (խմբը
եւն):
ԳՆՏԻԼ (Գունտ-իլ). — Գնառածէ ուռիլ:
ԳՈՒՌԵԼ. — Իսլամական գերեզման:
ԳՈՒՆՏ-ՈՒ-ԿՆԻԿ. — Կըս կըլը. թրք. եռ-
տալ-էլ:
ԳՈՒՌ. — Վիճակոր ընդունարան, ուր կը հոսի
աղբիւրներու ջուրը:
ԳՈՒՐԱՆ. — Մուրալ. (ընդհանրապէս առանձին
շէ գործածուի, այլ կ'ըսուի «մուրալ գու-
րաւ»)
ԳՐՈՂ. — Հայկական ծանօթ շատտուածը (սատա-
նայ) որ հիմա անէնքի բանաձեւ մը դարձած
է: Այս բառով գործածական տապուածներն
են՝ Գրողը տանի, Գրող ելլէ, Գրող փաթթէ,
Գրողն թէօքը... եւն:

Դ.

ԴԱՏԻԿ-ՄԱՐՏԻԿ. — Մարտնոն. (կ'ըսուի «ի-
րարու հետ դատիկ-մարտիկ խօսել, տես-
նալ...» եւն):
ԴԱՏՈՒԿ. — Աշխատաւք (ընդհանրապէս բանուկ
բառին հետ գործածուելով՝ կ'ըսուի «բա-
նուկ-դատուկ»):
ԴԱՐՏԿՈՒԼ (դատարկ-ուիլ). — Ունեցածը
կորցնել, բորբոքիլ աղքատանալ, չբաւոր-
նայ:
ԴՆԴԻՏԻԼ (դանդաղ-ստ-իլ). — Դանդաղանալ,
ապուշնալ. թրք. երէշիլմէ:
ԴՈՅՎԻԼ. — Բիւլավին կամ ապուրին կրակին վրայ
շատ մնալով՝ հասիկներուն չափազանց ուռիլը,
որով անախորժ կ'ըլլայ:
ԴՐԱՐԱՆ. — Զարեկ, ծեծել:

Ե.

ԵՂԼԻ. — Իւզակ:
ԵՏՆԵՐՈՒԿ. — Բանի մը ամէնէն ետքի մնացած
անարժէք մասը:
ԵԼԱՄ. — 1. Գերեզմաննոցներու մէջ գերդաս-
տանի մը գերեզմաններուն սահմանած տեղը:
2. Այդ գերեզմաններուն շարքը:
ԵԼԵՍԵՍ. — 1. Նշանուած աղջկան կամ հարսի
մէջ առաջին անգամ երես տեսնելը. 2. Այդ
առիթիւ փեսային կամ անոր ազգականներուն
կողմէն հարսին արուելիք սովորական նուէրը:
ԵՐԻՄԻ. — Աղջական կամ արեւակից չեղող ան-
ծանօթ, օտար (մէլը):

ԵՐՆԵԼ. — 1. Հովի միջոցաւ ցորենը յարգէն զա-
տել. թրք. աշխարհ: 2. Բան մը տակնու-
վայ ընել:

ԵՐՏԿԱՆ. — Խիստ կամաց եւ սկար շարժիլ,
երերալ:

ԵՓ. — Կերակուրին եռալով փրփրիլ, յորդիլը:

ԵՓ-ԹԱՓ. — Կերակուր եփելու գործողութիւնը:
ԵՓՃԵԼ. — Եփ ելած, այրիքն եռալով, փրփրա-
լով յորդող աղաղը, ուղը եւն. շե-
րեփով առնել, առնել ու նորէն լեցնել, որ-
պէս կը եփը հանգարտի ու դուրս շարդէ:

ԵՓՕՆ. — Խաղողով այլեւայլ անուշեղէններ
(առւիթ, իտեթ, Բարեհաւ, փէրփէր, Կեփէլ եւն)
եփելու գործը:

ԵՕԹԱՆԱՂԱՐ. — Մեծ արջ համատեղութիւնը,
որուն այս անուշը արուած է՝ եօթը մեծ առ-
տերէ բաղկանալուն համար:

Զ.

ԶԱՀՆՏԻԼ. — Սաստիկ վախնալ, զարհուրիլ:

ԶՄՈՒԼ. — 2եփած մինի փակուած ամանի կամ
պահարանի մէջ գրուելով՝ նեխուիլ եւ հոսիլը:

ԶՄՈՒՆ. — Սաստիկ թթւանալ:

ԶՈՒԼ. — Եփը պակաս օր եւ անուշեղէնի (առւիթ
եւն) խմրիլը, անախորժ համ մը ստանալը.

բաղադրի խմրիլը որով դին կը դառնայ:
ԶՐԱՐԱՆՏ (զուր բախտ). — Դժբախտ:

Է.

ԷՐԺԱՏԱՆ (հաւանականաբար «յորանջ-կատ-ալ»
ձեւին աղաւաղեալը). — Թօրանջել:

Թ.

ԹԱԹԱՆ. — 1. Կերակրով աղտեղուած (աման.)
2. Արգանակի թափխուած (հաց):

ԹԱՂԱՄԱՆ. — Տուննու մէջ գետնի թաղուած
ահագին կարա ուր խաղող կը լեցնեն, ի վեր-
ջոյ օդի հանելու համար:

ԹԱՏՄԱՆԱՆ. — Զոր ուսուիլի մը՝ խնամութեան
ազգեցութեան տակ ջրոտիլը:

ԹԵՐ. — Խիստ բարակ բացուած խմորի թերթ:

ԹԵՆԵՆՈՒՐԻԼ. — 1. Թեւ առնել. թրք. փուտ-
լմէ:
2. Սիրտը եփ ելլել, յուզուիլ:

ԹԵՆԵՆԵՐ. — Օգնական:

ԹԵԼԹԻԼ. — Լաթի մը չափազանց մաշելով՝ շեղ
շեղ պատառիլ, թել թել բլլալը:

ԹԵՊՈՒՐ. — Փետուր:

ԹԵՐԵՐԵՍ. (թեր-սյրեաց). — Կիտվին վա-
ռուած փայտ. թրք. էրէ:

ԹԵՐԵԼԵԿԱՆԵՐ. — Խիստ բարակ թերթիկ (թերի-խաշ-ուկ). —
կէս եփած (հակիթ):

ԹԶԿԱՆ. — Քթիկն ստակն լալը (աղու մը):

ԹԷԹԵԼ (թաթ-իկ-ել). — Սաստիկ յանդի-
մանել, իբր թէ ձեռքը դանել:

ԹԽՆԱՆ. — Գէղ:

ԹԽՐՏԱՆ. — Տախտակամածի վրայ քաշելու առեւ
ելած ձայնը:

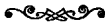
ԹՄԹԻՒՆԻԼ. — Խորքովիլ:

ԹՆՃՈՒՐ. — Սանտուկնու առեւ սանտարին հետ
վար եկած պահուած մաղը:

ԹՇԵԼ. — Թուշը լեցուն ուտել:
ԹՈՒՌԵԼԻԱԼ. — Չափազանց փափաքել:
ԹՍԱԼ կամ ԹՍԹԱԼ. — Թըս թըս ձայն հանել:

Ժ.

ԺԱՆ - ԺԲԱՆ. — Անպէտ կահ-կարասիք:
ԺԱՄԲԱԿ. — Եկեղեցւոյ գաւիթ:
ԺԱՄԻՈՐ. — Ժամերգութեան ներկայ եղող ժողովուրդ:
ԺՄՆԵԼ (ժամանեւ). — Հազել համեմել, ժամանել:
ԺՈՒՄ. — 1. Պահ. 2. Անգամ. թըթ. ելի-ն. օր. կ'ըսուի "օրը երեք ժամ հաց կ'ուտեմ...":
ԺՐԺՐԱԼ (ժիր-ժիր-ալ). — Հիւանդութեան ետքը կամաց կամաց ուժաւորել:
(Շարունակել.) ՅՈՎԷ. ԳՍ. ԶԱՆԺԵԱՆ

ՀԱՆԴԱԿԱՆ ԹՐԱՆՍԼԱՆԻՆԻՆԻՆ ՀԱՅՈՑ
ԳԱՆԴԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐԱՆԵՆ

(Շարունակելու է - ԺԵԼ.)

Ր.

Րադը տալ (թուրք.) հանդիպել, տեսնել:

Յ.

Յըցնուլ ցուցնել:

Փ.

Փաթ, փառ փայտ:
Փախել կտրել:
Փայ (թուրք.) մասն:
Փայլում փայլակ, փայլաւորութիւն, փայտափոր, ծառ-կտուտ:
Փարաքնել անընդհատ գործաւ թափել:
Փեշայ, փեշայ արհեստ:
Փեշայի գործք վաճառք:
Փեշաքար արհեստագործ:
Փընեղ փայծաղ
Փիալ շէշ, ապակի:
Փիւա (լեհ. piwo, գերմ. pic, խմել)

Փլել փլել:
Փոշմանել ցաւել:
Փորթ քահ, բրիչ:
Փուշման ըլլալ (թուրք.) տես փոշմանել:
Փուշտ փամփուշտ:
Փրփրան շատախոս:

Ք.

Քամի հով, հողմ:
Քաշել գծագրել:
Քաղուածք գիծ:
Քարածակափք անդրի, բարայր:
Քըլըտեւ Քընել:
Քըթթըտեւ (թուրք. քիւր) նախաեւ,
Քիւր թշնամանել,
Քըլըտեւ հայհոյել:
Քըլըտեւ լարդարել:
Քըլըտեւ կամաց կամաց:
Քիւր կիր:
Քիւն տես ֆասուլ:
Քուրչ գգեալ:
Քուրթ նախաթիք,
Քուրթ թշնամանել,
Քուն ըլլալ Քնանալ:

Օ.

Օղիւյ (վալ. ologu) ուրիշ, պլլ:
Օլուկ հաշմ, հաշմոտ, հաշմանդամ,
Օխթը խեղ:
Օխթնուժ եօթը:
Օղըլ եօթներսրգ:
Օղըլ խմոր բանալու
Օղըլ գլան:
Օղըլ ըղեղ:
Օղըլնիկ եղունգ:
Օփտա (վալ. omida) թըթուր:
Օլիւ անիծ, ափսս, ուշիլ:
Օսգոր ոսկր:
Օվուղ (վալ. ovesu, վարսակ:
Օվուկ լեհ. owies)
Օրամ փողոց:
Օրոգայ (վալ. róta) անիւ:

Ֆ.

Ֆազան փասխան:
Ֆասուլ (վալ. fasole եւ լուրիայ:
Ֆըրթ (թուրք.)
Ֆունտ (վալ. fundu) տես վըրթ:
Ֆուրգուձայ (վալ. furcutia) ծայր, խորք:
Ֆուրգուձայ պատահալքաղ:
Ֆուրգուձայ նախամեծար,
լաւ:

ԱՅՈՐ ՎՈՅԹԵԱՆ

